

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІСЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ
ОСОБИ ЯК УЧАСНИКА ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка IV курсу 10-482 групи
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»
Лагода Анастасія Сергіївна

Керівник к.ю.н., доц., **Нікітінський О. П.**
Рецензент д.ю.н., **Спіцина Г.О.**

Івано-Франківськ - 2024

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦКУ – Цивільний кодекс України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ККУ – Кримінальний кодекс України

ООС – Операція об'єднаних сил

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

РАЦС – Орган реєстрації актів цивільного стану

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	7
1.1. Фізична особа та її статус у цивільному праві.....	7
1.2. Поняття та зміст цивільної правосуб'єктності фізичної особи.....	11
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯН.....	14
2.1. Поняття та зміст правоздатності суб'єкта цивільних правовідносин.....	14
2.2. Принципи правоздатності суб'єкта правових відносин.....	16
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ (РЕАЛІЗАЦІЇ) ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОЗДАТНОСТІ ГРОМАДЯН.....	20
3.1. Поняття та види дієздатності фізичної особи.....	20
3.2. Підстави та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.....	25
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена проблемою визначенням правового статусу фізичної особи як учасника цивільних відносин з урахуванням особливостей його основних елементів: цивільної правоздатності та дієздатності. Адже без знання спектра цивільних прав та обов'язків, а так само обсягу правоздатності та дієздатності суб'єктів цивільних правовідносин неможливе точне визначення їхнього місця і значення в системі цивільного права. Відтак коли правова система адаптується до основних інтересів і потреб суспільства, значення місця фізичної особи стоїть найбільш гостро в обороті правовідносин. Людина – це жива істота, яка протягом усього свого життя вступає у розгалужену систему зв'язків. Враховуючи їх різноманітність (політичні, економічні, культурні тощо), багато з них породжують певні відносини, поведінка учасники яких базується на нормах цивільного права. У Цивільному законодавстві суб'єкти, як учасники майнових і особистих немайнових відносин, визначаються особами. Поняття «особа» є узагальнюючим, бо охоплює всіх суб'єктів цивільних правовідносин. Останніми роками однією з проблем є визначення правового статусу фізичної особи. Формування даної категорії активно починається з давніх часів, тоді як свого визначення воно отримало зовсім нещодавно. З цього приводу багато науковців висувають свої теорії та ведуть дискусії. Оскільки термін «persona», що співвідносився з латинським терміном «особа» згадувався в правових документах різних часів і мав різний характер. Сьогодні кожна особа для забезпечення нормального існування та гармонійного розвитку прагне мати певні можливості, право вбачає такою соціально-правовою можливістю – правосуб'єктність. Складові частини якої дозволяють набути права, нести відповідальність за власні дії та фактично їх реалізовувати. Проблема сутності правоздатності, дієздатності як основних елементів правосуб'єктності завжди привертало

увагу вчених. Оскільки, багато теоретичних положень, які були вироблені на основі вітчизняної літератури та законодавства радянського періоду, зараз в умовах демократичних перетворень та реалізації соціальної рівності і свободи, потребують переосмислення. Участь фізичної особи в обороті цивільних правовідносин породжує велику кількість невирішених питань, які перш за все пов'язані з правоздатністю та дієздатністю особи. Значний внесок у дослідженні цивільної правоздатності та дієздатності фізичної особи як учасника цивільних відносин внесли такі вчені: Т. Г. Андрусак, М.О. Стефанчук, Д.А. Коняхін, М. Г. Александров, В. Л Костюк, В.В. Надьон, В. Ф. Яковлева, Т.О. Нечитайло, В.В. Луць, О В. Дзери, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Ю. О. Заїка, О.С. Мазур, В.І. Форманюк, В.В. Дешко, Н. В. Ортинська, О.М. Шиманович тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №199-Д/200-Д від 05.04.2024 р.).

Мета роботи полягає у дослідженні сучасного стану регулювання правового статусу фізичної особи у взаємозв'язку з цивільно-правовими відносинами.

Для досягнення правової мети передбачено розв'язання таких завдань:

- 1) Визначити статус фізичної особи у цивільному праві.
- 2) Проаналізувати поняття та розкрити зміст цивільної правосуб'єктності.
- 3) Дослідити поняття та зміст правоздатності учасників цивільних правовідносин.
- 4) Розглянути принципи цивільної правоздатності.
- 5) Надати визначення та з'ясувати види дієздатності фізичної особи.
- 6) Охарактеризувати підстави та визначити основні правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Об'єктом дослідження є суспільно-правові відносини в сфері функціонування інституту цивільної правосуб'єктності фізичних осіб в Україні.

Предметом цієї роботи є суспільні відносини, що виникають в процесі функціонування інституту правоздатності та дієздатності особи.

Методи дослідження: Методологічною основою роботи є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів за допомогою яких одержано наукові результати, зокрема: формально-догматичний та метод тлумачення допомогли у визначенні правових понять та норм цивільного законодавства. Метод аналізу сприяв виділенню основних елементів правосуб'єктності фізичної особи. Метод класифікації використаний під час виділення видів цивільної дієздатності. Метод порівняльного аналізу реалізовано під час дослідження юридичних норм в правових актах зарубіжного законодавства, якими регулюється статус фізичної особи. Статистичний метод був використаний для визначення показників

звернень громадян до суду, для визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, в період 2022-2024 рр. на території Херсонської області. Завдяки використанню історичного методу досягли поглибленого розуміння щодо формування витоків правоздатності як однієї з природніх властивостей особи. А також, додатково визначили, які обмеження конституційних прав характерні в період воєнного стану.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є продовженням наукових досліджень у сфері цивільно-правових відносин, де основна роль припадає фізичній особі, правовий статус якої зазнає змін в процесі виникнення соціально-політичних явищ та демократичних перетворень в суспільстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків в подальшому дослідженні правового регулювання цивільної правоздатності та дієздатності фізичної особи як учасника цивільних відносин. А також, висновки дослідження можуть бути корисними при тлумаченні положень законодавства в правозастосовній практиці та при підготовці навчально-методичних матеріалів з курсу «Цивільне право».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені на VIII Щорічній студентській науково-практичній конференції факультету бізнесу і права ХДУ «Сучасна економіка та право: проблеми та перспективи розвитку» (29 березня 2024 р., м. Київ).

Структура й обсяг роботи обумовлені метою й завданнями дослідження. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Фізична особа та її статус у цивільному праві.

В правовому суспільстві основною соціальною цінністю визначається людина. Саме людина, фізична особа була і залишається сьогодні центральною ланкою права та є його творцем. Оскільки суб'єктом правовідносин завжди є людина, яка наділена певними якостями, та має безпосередній вплив на правоутворюючі процеси, до неї завжди спостерігався підвищений інтерес. В першу чергу в наукових працях фігурує поняття «фізична особа». Поряд з нею також вживаються терміни «громадянин» та «особа без громадянства». Цивільний кодекс України зазначає, *«людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою» (ст.24. ЦКУ)[2]*. Тобто, її можна вважати носієм цивільних прав та обов'язків, що говорить про фактичне, реальне існування людини з можливістю створювати для себе правовідносини.

Аналізуючи національне законодавство наголосимо, що термін «фізична особа» охоплює не лише громадян України. До нього можна віднести й іноземців та осіб без громадянства. Варто підкреслити важливу деталь правовідносин. В більшості випадків, суб'єктам цивільного права, необов'язково бути приналежним до громадянства тієї чи іншої держави аби мати можливість створювати цивільні права та обов'язки. Це пояснюється тим, що всі учасники цивільних правовідносин є рівноправними у захисті своїх прав.

Останніми роками постає проблема визначення правового статусу фізичної особи. Здебільшого її починають розглядати з початку формування категорії «фізична особа». Отже, як суб'єкт права, він бере

свій початок з римських часів. Процес встановлення відбувається на таких факторах:

1. Поділ суспільства на вільних та невільних.
2. Певна категорія осіб відносилась саме до об'єктів цивільного права, які були позбавлені правоздатності. Яскравим прикладом слугує верства населення: раби.
3. Принцип класовості. Істотно впливав на обсяг правового статусу деяких суспільних груп та спільнот;
4. Закладання багаторівневої системи правосуб'єктності.

Важливим уточненням є відсутність у римському праві спеціального терміну, який би позначив поняття «суб'єкт права». Частіше за все особа позначалась терміном «*persona*». Таким чином, на відміну від сьогодення, в Римі, де суспільство ділилось на вільних та невільних людей, здатність бути суб'єктом права не було її біологічною властивістю. Правоздатність людини того часу могла бути повною, обмеженою так і взагалі її позбавленою. Тому, важливо, якщо людина все ж таки вільна та має відповідний правовий статус, вона повинна відповідати трьом станам.

Стан свободи (*status libertatis*) визначав людину вільною, а не рабом. У часи Стародавнього Риму, вільним є той, хто народився від вільних батьків. Невдовзі цей перелік розширився. Відтак, якщо дитина народилась у вільної жінки, а батько невідомий, вона також могла вважатися вільною. Також, якщо мати була рабинею, та до моменту народження дитини отримала статус «вільної», дитина автоматично отримувала статус. Свобода – була основною передумовою мати певний обсяг правоздатності.

Стан громадянства (*status civitatis*) свідчив, що людина має статус римського громадянина. Тобто, не є чужоземцем. Останні мали менший

обсяг правоздатності. Зокрема відсутні майнові та політичні права. Це є свідчення тому, що не всі вільні люди тогочасного Риму мали однаковий обсяг правоздатності. Тим більше, чимало наукових здобутків наголошують, що тільки корінні римляни мали повну правоздатність. Відсутність у чужоземців певного обсягу правоздатності, негативно впливало на розвиток зовнішньої торгівлі Рима.

Сімейний стан (*status familiae*) стосувався особистої влади особи як глави сімейства. В першу чергу, це стосувалось сфери сімейних відносин. Агнатська сім'я – є одна з найдавніших римських сімей. Основна її особливість пов'язана з її устроєм. Відтак, це був союз людей, до яких відносились не лише близьких родичів. До цього колективу відносили майно, землю, худобу та рабів. Останніх за правовим статусом відносили до об'єктів. Отже, всіх їх об'єднувало особлива риса тогочасного суспільства та права. Вони підкорялись владі глави родини, якого називали домоволодільцем [4, с.30].

Важливою складовою фізичної особи того часу була дієздатність. Як свідчення того, що особа може бути повноправним учасником правових відносин, вона мала значний вплив на процеси, які відбувались в ті часи. Це пояснюється наступним. Здебільшого вона характеризувала певні властивості особи. Конкретно мова йде про вік суб'єкта цивільно-правових відносин. Оскільки враховуючи віковий ценз особа не могла мати повний обсяг прав та обов'язків. З цього випливає, що дієздатність фізичної особи в Стародавньому Римі поділялась за наступними видами:

а) абсолютно недієздатна фізична особа (*infates* — особи віком до 7 років). Обсяг правоздатності даної категорії був мінімальний;

б) обмежено дієздатна фізична особа (*impubeles* — дівчата від 7 до 12 років та хлопці віком від 7 до 14 років). Цій категорії дозволено здійснювати правочини. Однак, лише ті, які не створюють обов'язки для

таких осіб. Та, які спрямовані на отримання певних благ без жодних вкладень;

в) дієздатна фізична особа (чоловіки — з 14, а дівчата — з 12 років).

Дана категорія осіб могла вчиняти будь-які правочини[4].

Стосовно інших періодів формування категорії правосуб`єктності фізичної особи, згадувалось у працях Ф. Шульженка та Т. Андрусак. Зокрема, ранньобуржуазний період характеризується певними змінами в суспільно-економічній системі Європи. Були започатковані зміни у правому становищі селян. Зокрема, стосувалось їх свободи. Створенні умови для ліквідації особистої залежності від феодалів. Це сприяло збільшенню пропозицій вільної робочої сили, а також розвитку виробництва і торгівлі. Загалом — це стало важливим кроком до формування нових економічних відносин поряд з іншими владними інститутами [5].

Щодо періоду Київської Русі, багато науковців висувають свої теорії. Так, Т. Ю. Удовиченко, наголошував, що в руському праві було відсутнє закріплення поняття «фізична особа». Однак, існували поодинокі випадки, коли в деяких законодавчих пам'ятках зустрічалось поняття «особа». Воно відповідало латинському терміну «persona» та було близьким до теперішнього поняття. Натомість, для цього періоду визначальною ознакою цивільного права є визнання однакоого обсягу правосуб`єктності як чоловіків, так і жінок [3].

Отже, правова категорія «фізична особа» має доволі динамічний розвиток. Сьогодні основна увагу відведена принципу рівності. Який у свою чергу наповнений прогресивним досвідом правого регулювання цивільних відносин від часів Стародавнього Риму до сьогодення.

1.2. Поняття та зміст цивільної правосуб'єктності фізичної особи.

Суб'єктивне цивільне право надає реальну можливість суб'єкту цивільних правовідносин шляхом наділення правами і обов'язками досягти того результату, який би задовольнив його власний інтерес. Оскільки здійснення суб'єктивного права не може здійснюватись необґрунтовано та спонтано, законодавець прописує певні вимоги та правила, які повинні дотримуватись усі суб'єкти цивільних правовідносин. Аналізуючи законодавство та доктрину цивільного права М. О. Стефанчук вдало підкреслив основні умови реалізації суб'єктивних прав, за його словами: «особа повинна мати необхідний обсяг цивільної правоздатності та дієздатності; її поведінка повинна відповідати принципам здійснення суб'єктивних цивільних прав» [7].

Аби реалізувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки особа мусить вступити в конкретні правовідносини. Для того, щоб бути учасником цих правовідносин, фізична особа повинна мати правосуб'єктність. Отже, *правосуб'єктність* – це здатність бути суб'єктом права. Д.А. Коняхін. називає її «соціальною правовою можливістю», яка дозволяє суб'єкту бути учасником цивільних правовідносин [8].

М. Г. Александров, вважав, правосуб'єктність – «вродженою властивістю індивіда чи колективного утворення». На його думку, «... юридична норма за наявності фактичних умов, передбачала для особи можливість стати учасником правовідносин того чи іншого виду. Фактично володіти тими чи іншими повноваженнями й виконувати ті чи інші обов'язки» [9].

Д. А. Коняхін, разом з тим згадував, що передумовою формування цивільної правосуб'єктності є наявність її складових частин: цивільної

правоздатності та дієздатності суб'єктів. Зокрема, підвищує їх значимість згадка в міжнародно-правових документах. Останні формують принцип поваги та визнання прав людини і основних свобод. У ст.6 «Загальної декларації прав людини» та ст.16 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», йде мова про те, що кожна людина, де б вона не знаходилась, має право на визнання її правосуб'єктності [18; 52]. На доктринальному рівні в основі правосуб'єктності фізичної особи виділяють два критерії: 1) вікова оцінка; 2) зрілість психіки та відсутність психологічних дефектів.

А також, додають її основні елементи:

- правоздатність;
- дієздатність;
- деліктоздатність.

В національному законодавстві, під правоздатністю, розуміють здатність мати цивільні права та обов'язки, які мають усі фізичні особи (ст. 25 ЦКУ) [2]. Звернімо увагу на іноземне законодавство. Перш за все, ближчим до нас буде право Франції. Вона має схоже трактування, та її доктрина та судова практика розглядає правоздатність особи як здатність мати права. У праві Англії та США, відсутнє загальне поняття правоздатності. Водночас в доктрині та судовій практиці вживається «legal capacity». В наукових працях іноді виокремлюють пасивну (passive capacity) та активну (active capacity) правоздатність, та поступово наближають їх до континентального поняття [10].

Дієздатність – це фактична реалізація права. Більш широко юридичний зміст розкривається в ст. 30 ЦКУ. Головна різниця між правоздатністю і дієздатністю полягає в наступному. Зокрема основні критерії як вік, психічний та фізичний стан громадянина не мають впливу на правоздатність особи. Оскільки як прописано в Законі усі громадяни є

рівні. Відсутня дискримінація за визначенням статі людини, за національним походженням, майновим станом, місцем проживанням тощо. На противагу цьому дієздатність фізичної особи залежить від деяких перерахованих чинників. В першу чергу, обсяг цивільної дієздатності залежить від віку та фізичного стану особи. Додатково можна віднести інші особисті якості людини, що з'являються в міру її фізичного, розумового та соціального розвитку.

Наступним елементом цивільної правосуб'єктності також слід вважати деліктоздатність. Однак у сучасному Цивільному кодексі термін узагалі не використовується. Це пов'язано з тим, що основний Цивільний закон включає його до поняття дієздатності. Однак, існує й інша точка зору, де науковці надають поняттю певну автономію. Зокрема, поняття «делікту» від початку відносили до цивільного проступку, та згодом розвиваючи дану проблематику, було виявлено наступне. В праві існують багато видів правопорушень, які стосуються не лише цивільного права, таким чином, здатність нести відповідальність стосується усіх сфер права.

У випадку трактування деліктоздатності у сфері адміністративно-правових відносинах, Павловська Н.В зазначає, «особа вважається деліктоздатною – здатною нести адміністративно - правову відповідальність за адміністративний делікт, при наявності кваліфікуючих ознак, а саме: протиправність; наявність вини; дія або бездіяльність; посягання на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління; наявність в законі прямої вказівки на адміністративну відповідальність за конкретне діяння» [54, с. 319].

Так само, делікт існує у випадку порушення зобов'язання в сфері трудових відносин. Юридична відповідальність у цьому разі відповідає – трудовому делікту. У своїй праці В.Л. Костюк зупиняється на такому

трактуванні: »винне, протиправне порушення суб'єктом норм трудового права у вигляді невиконання чи неналежного виконання покладених на нього трудових обов'язків»[55, с.70]. Крім того, автор наводить характерні ознаки трудового делікту: «а) винність; б) протиправність; в) вчинення спеціальним суб'єктом - суб'єктом трудового права; г) змістовним елементом є невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків»[55].

Загалом, зводиться до того, що деліктоздатність – це юридична відповідальність, за якої особа усвідомлює всю тяжкість заподіяного. В результаті чого здатна відповідати за вчинене правопорушення.

Поряд з тим, хочемо звернути увагу, що правосуб'єктність є важливою складовою у володінні статусу суддів як основних суб'єктів - вершителів правосуддя. Професійна діяльність суді передбачає наявність професійно-освітнього рівня, навичок, життєвого досвіду та поваги до права. Тому на законодавчому рівні закріплений спеціальний статус судді. Правосуб'єктність в цьому випадку відіграє важливу роль, оскільки втрата її може слугувати позбавленню статусу судді. Як наслідок, суддя мусить нести такий вид юридичної відповідальності, як дисциплінарну. Більш детально про основні підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності описується у роботі В.М. Стратонова, В.О. Рибалко, Ж.В. Симонішина «Підстави дисциплінарної відповідальності суддів за законодавством України та інших країн». Зокрема, авторами зазначено: «підстави дисциплінарної відповідальності суддів в Україні поділяються на ті, що безпосередньо пов'язані із здійсненням правосуддя, та ті, що безпосередньо не пов'язані із здійсненням правосуддя» [13].

Отже, в більшості випадків, деліктоздатність характеризується однаковим обсягом рис, які трохи коригуються в залежності від сфери

вчинення. На додачу до вищезгаданого у спільній роботі Нечитайло Т.О та Луць В.В. виявлено чимало поглядів, щодо сутності деліктоздатності. Зокрема, йде мова, що деліктоздатність – це поєднання двох функцій. А саме, як правова категорія, є носієм відповідних прав і обов'язків та створює їх своїми діями [11].

Зі сказаного раніше випливає, що правосуб'єктність можна вважати юридичною передумовою для визнання особи носієм відповідного правового статусу. Водночас є об'єднувальною категорією правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. Згідно Конституції України виключно законами України визнається громадянство, правосуб'єктність громадян (п. 2. ч. 2. ст. 92) [1]. Таким, чином, правосуб'єктність є важливою складовою у формуванні правового статусу фізичної особи.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВозДАТНОСТІ ГРОМАДЯН

2.1. Поняття та зміст правоздатності суб'єкта цивільних правовідносин.

Цивільні правовідносини – це один із різновидів суспільних відносин. Врегульовані нормами цивільного права майнових та особистих немайнових відносин. Закладені на вільному волевиявленні, юридично рівних учасників, що є носіями суб'єктивних цивільних прав. Кожні правовідносини являють собою структуру пов'язаних між собою елементів. Зміст яких відбивається у конкретних правах та обов'язках. Особливістю правового статусу фізичної особи як суб'єкта цивільного права є наявність у нього правосуб'єктності. У свою чергу, яка ділиться на основні два елементи: правоздатність та дієздатність.

Традиційно в науці під правоздатністю розуміють здатність бути суб'єктом права, тобто мати певні права та обов'язки. Невід'ємним атрибутом та основною вимогою вступаючи у правовідносини є наділення фізичною особою правоздатністю. Так необхідно зупинитися на ст. 25 ЦКУ, який розглядає правоздатність, як *«здатність мати цивільні права і обов'язки (цивільну правоздатність), які мають усі фізичні особи. Та пов'язує виникнення правоздатності з моментом її народження»* [2]. Водночас, навколо питань виникнення і припинення правоздатності фізичної особи точаться постійні дискусії. Це зумовлено наступним, Цивільний кодекс України пов'язує момент виникнення правоздатності з фактом народження дитини, проте в науці факт народження оцінюють по різному. Як наслідок виникає неясність.

Водночас існують різні погляди, зокрема деякі відраховують медичні показники, й тільки тоді наділяють правом. Наприклад, Л. Еннексерус відмітив, «правоздатність виникає з моменту кінця народження, тобто, дитина в утробі матері не є суб'єктом права»[12].

З початком фізіологічних пологів – пов'язує виникнення правоздатності – О. В. Домбровська [23].

Інші цивілісти відмітили, що дитина повинна народитися живою. Іноді до цього переліку додають наявність фізіологічних ознак людини, що передбачає відсутність патологій. На противагу цій позиції існує наступна, якою науковці спростовують значимість життєздатності для виникнення правоздатності. *«Право на загальну правоздатність має зародок в утробі матері (Г. Йоббаді)»* [24]. У той же час національне законодавство визначило виникнення правоздатності з моментом народження дитини. Таким чином, сам факт народження дитини свідчитиме, що у неї виникла правоздатність. В тому числі, якщо живою вона була декілька хвилин, чи навіть секунд.

В згаданій вище статті, також зазначається, що правоздатність фізичної особи припиняється в день її смерті (ч. 4. ст. 25 ЦКУ). Однак, важливо розуміти, що в медичній літературі розрізняють клінічну та біологічну смерть. Якщо першу пов'язують і зупиненням функціонування деяких органів і відновлення їх роботи в майбутньому, то остання передбачає зупинку усіх органів назавжди. Сучасне цивільне законодавство пов'язує зупинення правоздатності саме з біологічною смертю. Окрім цього, слід також відмітити, окремі випадки коли закон захищає права та інтереси ще ненародженої дитини. Так, згідно зі ст. 1222 ЦКУ *«особи, зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини, мають право спадкування»* [2]. Зачата, але

ненароджена дитина не має правоздатності, проте законодавець вже захищає її інтереси. Це означає, що після народження, як зазначено в Законі у фізичної особи виникає правоздатність.

Часто на практиці виникає проблема визначення змісту правоздатності. По-перше, зміст – це сукупність прав та обов'язків, які особа може мати. Важливо наголосити, що зміст правоздатності потрібно розуміти не як кількісну категорію, а як якісну. Оскільки, Конституція та інші закони України надають можливість набути певні права та обов'язки. Безумовно, ми користуємось різними правами. Це є безліч майнових і немайнових прав та обов'язків. Пропри це велику кількість прав, надані особі правового суспільства, можуть бути так і не використані. Це залежить від багатьох чинників. Наприклад, від віку. Аби займатися підприємницькою діяльністю особа повинна досягти певного віку. Але, це не виключає того, що Конституцією їй надано таке право.

В юридичній науці існує велика кількість поглядів на зміст правоздатності. Для того, щоб охарактеризувати зміст, потрібно виділити його ознаки. В першу чергу, правоздатність складається з двох елементів: здатності та можливості. Здатність надається людині від народження. Можливість надається державою у вигляді норм закріплених в Конституції та законах. Відповідно держава створює можливості та відповідні інституції для реалізації нашого права. Один із підручників Цивільного права наводить характерні ознаки правоздатності:

- реальність – будь-якій людині гарантується Конституцією, стати суб'єктом всіх прав та обов'язків. У разі необхідності, дії, які матимуть перешкоджаючий характер до реалізації прав та свобод, усуватиметься заходами державного примусу;

- рівність – усі фізичні особи є рівні перед законом, а тому мають однакові рівні можливості мати права та обов'язки. Будь-яка

дискримінація за ознаками раси, національності, політичних та релігійних переконань тощо., засуджується.

- невід'ємність. За будь-яких обставин фізична особа не може передати іншій особі свою правоздатність[6].

Обсяг змісту правоздатності надзвичайно широкий. Перелічити всі права та обов'язки неможливо. Можемо стверджувати, що людина – як індивід, що існує та розвивається може мати практично усі права. Таким чином зміст правоздатності становить систему соціальних, економічних, культурних та інших прав, визначених і гарантованих Конституцією, національним законодавством та правовими актами міжнародного значення.

2.2. Принципи правоздатності суб'єкта правових відносин

Всі суспільні правовідносини будуються на демократичних принципах. Без їх участі досягнути всю суть правової системи, її окремих елементів майже не можливо. Значна кількість науковців вважає їх *керівними засадами (ідеями), які лежать в основі правового регулювання* [14]. До принципів цивільного права завжди спостерігався підвищений інтерес. Це зумовлено перш за все демократичними змінами в суспільстві та соціально-політичними перетвореннями. Тому принципи набувають все більшої значимості для врегулювання суспільних відносин. Зокрема, на думку, Ю.А. Тоботи, *«принципи – керівні ідеї, які закріплені у нормах цивільного права, та за допомогою яких здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин, які визначають, яким чином можуть або зобов'язані діяти у цивільному обороті учасники цивільних правовідносин»* [15]. Принципи мають безпосередній вплив на поведінку особи, адже визначають його характер. Так само, як сукупність прав та

обов'язків не може формуватися без основних засад, як вихідних положень будь-якого явища. Науковці стверджують, що людина від народження наділена правоздатністю. В Конституції проголошено основні її принципи завдяки яким, фізична особа може реалізувати своє право. Як згадувалось раніше, правоздатність – це лише властивість, яка надає можливість мати права і в майбутньому їх реалізувати. Характерними рисами та одночасно принципами правоздатності є: а) рівність; б) невідчужуваність; в) неможливість її обмеження, окрім як у випадках та порядку, передбачених законом.

Сьогодні правознавці, надають перевагу західній цивілістиці, де правоздатність визнається природньою властивістю. Неодноразово згадувалось, що правоздатність починається з народженням людини та закінчується з її смертю. Невідчужуваність правоздатності означає, що від неї не можна відмовитися, передати, позбутися. Це є невід'ємна частина індивіда протягом усього його життя. Виходячи з положень законодавства, людина може розпоряджатися своїми правами. Вона може продати, подарувати відповідно це ніяк не вплине на її правоздатність. Звичайно є винятки. Від моменту народження у людини з'являється невичерпаний перелік прав. Право надає їй можливість мати їх, проте це не є обов'язковою умовою всіх їх використовувати. Це пояснюється тим, що навіть фізично за все своє життя людина не зможе використати всі надані їй права. Їх існує велика безліч, та є певні особливості при їх здійсненні. Варто нагадати про суб'єктивні та об'єктивні права. Останні являють собою абстрактну категорію. Вони встановлені Конституцією України та Цивільним Кодексом України, а саме: право на життя, право на свободу, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на особисту недоторканність.

Суб'єктивні права мають більш конкретний характер.

Наприклад, здати в оренду житло, продати автомобіль, укласти договір купівлі-продажу. Візьмемо до уваги перший приклад. Так, кожна особа має право на житло, але здати його в оренду та укласти відповідний договір вона зможе з відповідного віку та при певному матеріальному становищі. Останнє пояснюється тим, що враховуючи різні чинники, мінімальну заробітну плату, витрати на сім'ю, курс валюти, ринок нерухомості та іпотечні відсотки – все це впливає на остаточну ціну для придбання нерухомості. Таким чином, правоздатність в повному обсязі може виникати не одразу та не однаково для кожного.

Наступний принцип правоздатності полягає у неможливості її обмеження, окрім як у випадках та порядку, передбачених законом. Очевидно обсяг прав, які надаються людині правом, не обмежений, водночас існують ситуації, коли в тій чи іншій особі обмежують правоздатність. На нашу думку, вдало підкреслив А. В Федорончук, *«як монета, так і права і свободи людини мають дві сторони, так і права і свободи людини можуть розглядатися з різних позицій»* [17]. Насамперед, будь-які обмеження прав відбуваються згідно міжнародних документів та національного законодавства. Так, в Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року підкреслюється *«людина має піддаватися тільки тим обмеженням, котрі встановлені законом*» (ст. 29 Загальної декларації прав людини) [18]. Тотожне положення містить Конституція України *«Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України»* (ст. 64. Конституції України).

В правому середовищі обмеження прав завжди є двох видів: добровільне та примусове. До першої групи можемо віднести, наприклад: обмеження прав громадянина, який став ченцем або заборона пов'язана з працівниками деяких відомств обіймати посади, пов'язані з

підприємницькою діяльністю [19]. Зокрема, обмеження стосується таких працівників як: народних депутатів України, посадових і службових осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадових осіб органів прокуратури, суду, тощо.

До другої групи примусових заходів належать заходи кримінального покарання: арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк і довічно [29]. Зауважимо: вирок суду позбавляє громадянина правоздатності не в цілому. Як правило, це стосується здатності мати певні права – обіймати певні посади, займатися певною діяльністю.

На сьогодні є актуальною проблемою обмеження правоздатності громадян України. Оскільки з початком військової агресії Російської Федерації проти України більшість конституційних прав, які надані Конституцією, не можуть бути використані в повному обсязі. Спершу ніж перейти до розгляду проблеми обмеження прав під час воєнного стану, хотілось би звернути увагу на думку Мерник А.М. Вивчаючи проблему обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану вона звернула увагу: «у випадку збройної агресії або інших надзвичайних ситуацій, що може призвести до оголошення особливого стану в країні, завжди стане підставою обмеження основних прав і свобод людини і громадянина. Що в свою чергу, спричинити загрозу непропорційності такого обмеження та відвернутої шкоди...»[30]. Саме тому, продовжує Мерник А.М «...законодавство України та міжнародно-правові документи, містять значну кількість важливих гарантій охорони прав і свобод людини і громадянина. Основні з яких це – обов’язкова їх вичерпність та заборона розширеного тлумачення, строк дії та категорична заборона обмеження певного переліку прав» [30].

Неодноразово в правових документах, які пов’язані з правовим

режимом воєнного стану, згадується необхідність обмеження прав та свобод людини зокрема ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [31] та ст. 8. Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні»[32] тощо. Водночас в останньому правовому документі конкретизуються заходи, які на період дії правового режиму воєнного стану, можуть запроваджуватись органами державної влади. Крім того, обмежуються конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України. (ч.1. ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [32].

Під час дії правового режиму воєнного стану підлягають обмеженню такі конституційні права і свободи людини: право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), право на таємницю листування, телефонних розмов тощо(ст. 31 Конституції України), право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України), свобода пересування (ст. 33 Конституції України), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України) тощо.

Отже, можемо стверджувати, принципи права завжди мали велику цінність у цивільно-правових відносинах. Вони надають чіткості та врегульованості законодавства. Як основні засади вони сконцентровано відображають найсуттєвіші риси права, які знайшли своє відображення у положеннях Конституції та інших нормативно-правових актах.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ (РЕАЛІЗАЦІЇ) ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОВИЗНАЧНОСТІ ГРОМАДЯН

3.1. Поняття та види дієздатності фізичної особи.

У юридичній літературі особливою правовою категорією є дієздатність. Сьогодні значну увагу надають її юридичному змісту. Нині вона може розглядатися як факт того, що особа свідомо оцінює характер майбутніх дій. Як і у свою чергу, сприяють набуттю прав і створення для себе, так і для інших обов'язків. Аналогічне визначення мала ст. 11 Цивільного кодексу УРСР 1963 р., під якою малася на увазі: «здатність своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки»[53]. На сьогодні нова редакція Цивільного кодексу України має суттєве доповнення до змісту правової категорії. Визначення дієздатності міститься в ст. 30 ЦКУ *«цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання» [2].*

Істотне доповнення, що впливає на юридичний зміст правової категорії, міститься в останній частині речення даної статті: *«...самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання» (ст. 30 ЦКУ)[2].* Це пояснюється тим, що досить часто дієздатність порівнюють з правочинопоздатністю та деліктоздатністю. Ці два елементи часто переплітаються. Відтак в цивільному кодексі – це звучить, як можливість фізичній особі самостійно укладати правочини та можливість самостійно нести майнову

відповідальність. Існують різні позиції, щодо трактування поняття дієздатності. Наприклад, О. С. Іоффе зазначав, *«дієздатність, закріплена в законі, спирається на реальну здатність людей розуміти значення скоєних ними дій і віддавати собі звіт в наслідках, до яких ці дії можуть привести»*[33].

На схожій думці наполягав С. Н. Братусь: *«Умовами володіння дієздатності є здатність діяти розумно з урахуванням наслідків, пов'язаних з діями, які вчиняються»*[33].

А. Я. Паварс наділив увагою внутрішню природу правової категорії, так, він зауважив, що «основний субстрат» цивільної дієздатності складають вольові процеси, воля людини, її волевиявлення [33]. Наголосила на ключовій підставі дієздатності С. О. Лозовська. За її словами, «такою підставою виступають у сукупності рівень розвитку розумових здібностей людини і її психічний стан» [33]. Отже, обсяг дієздатності залежить від низки факторів порівняно з правоздатністю, яка виникає з моменту народження. Вважаємо за доцільне визначити у складі дієздатності такі елементи, які розкривають масштабність даної правової категорії:

- правочиноздатність — розглядається як цивільно-правова можливість здійснювати дії правового характеру, які будуть направлені на встановлення цивільних прав та обов'язків;
- деліктоздатність — це здатність особи нести юридичну відповідальність за здійснене цивільне правопорушення;
- тестаментоздатність — це здатність особи укладати заповіт і бути спадкоємцем [22].
- трансдієздатність — можливість бути представником, що пророкує створення для себе прав та обов'язків, які виникають в результаті

дій іншої особи. А також, здатність мати представника, тим самим створювати для інших суб'єктивні права та обов'язки [34].

Дієздатність особи – означає, що людина, наділена можливостями: укладати правочини, обиратися на вищі посади, укладати шлюб займатися підприємницькою діяльністю, нести відповідальність у разі порушення договірних зобов'язань. Водночас, якщо порівнювати, правоздатність – це природня властивість, яка виникає з моменту народження, тоді як дієздатність доречно пов'язувати з юридичним фактом.

Протягом усього свого життя людина може розпоряджатися особистими правами, які наділила їй Конституція. Однак, аби реалізувати це право, особа повинна бути дієздатною. Право визначає «хронологічний момент», перш ніж обсяг навичок досягне достатнього рівня, аби допустити фізичну особу до участі у правому житті суспільства. Часто, цей процес проходить поетапно. Як правило відбувається це шляхом розширення правосуб'єктності у міру її зрілості [35].

Попередні дослідження показали, дієздатність пов'язують з низкою факторів: вік фізичної особи та стан здоров'я. Це надзвичайно важливо, адже людина реалізуючи своє право повинна бути свідомою та відповідальною за результати своєї діяльності. Таким чином, цивільна дієздатність є трьох видів: часткова (до 14 років), неповна (14-18 років), повна (18 років). Кожен вид має свої особливості.

Часткову цивільну дієздатність має особа якій не виповнилось 14 років. Враховуючи той факт, що у особи відсутній життєвий досвід, та вона не в змозі повністю усвідомлювати значення своїх дій, законодавець наділяє її невеликим обсягом дієздатності. Такі особи в юридичній літературі іменуються «малолітніми». Зокрема вони вправі самотійно вчиняти дрібні побутові правочини. За своєю суттю, «правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє

побутові потреби особи, відповідає їх фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість» (ст.31 ЦКУ)[2]. Також, малолітнім особам дозволено здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Втім законом прямо не встановлено віку, з якого фізичній особі передбачено втілювати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності. Це пояснюється тим, що дитина також може створити твір. Фактично такими правами особа наділена з народження, але самостійно реалізувати майнові права зможе після набуття неповної цивільної дієздатності [36].

Водночас, право малолітньої особи полягає у здійсненні особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, та передбачені ст. 423, 438, 458 ЦК України, ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [37]. В ст. 272 ЦК України визначено, «фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно», та містить вказівку, на те, що «... в інтересах малолітніх, неповнолітніх їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники»[2]. В даному випадку йдеться, про юридичні значимі дії, які особа через свій вік не в змозі виконати. На цьому і наголошує, законодавець, інтереси малолітніх можуть представляти батьки або опікуни.

Наступний вид цивільної дієздатності характеризується більшою свободою у здійсненні своїх прав. Зазвичай, неповну цивільну дієздатність мають особи від 14 до 18 років. Їх обсяг цивільної дієздатності є дещо ширшим, ніж у першого виду та вужчим ніж у людини з повною цивільною дієздатністю. Так, фізична особа окрім правочинів, передбачених ст. 31 ЦКУ, має право:

1) самостійно знаходити застосування своєму заробітку, стипендії тощо;

2) здатність розпоряджатися правами на результати інтелектуальної, творчої діяльності;

3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, в передбачених законом випадках;

4) на свій розсуд укладати договори банківського вкладу (рахунку) тощо.

Раніше було сказано, що малолітня особа, яка створила об'єкт інтелектуальної власності, вважається не лише автором свого твору. Водночас, у неї виникає право на це творіння. У такий спосіб, у особи виникає комплекс авторських або патентних прав. Вона також має право укладати авторські договори. Важливо наголосити, що законодавчо малолітня особа має таке право, однак, законодавець в ст. 31 ЦКУ підкреслює, особи віком до 14 років мають право учинити лише дрібні побутові правочини.

Самостійне використання неповнолітнім права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом, не можуть обмежуватись або скасовуватись, втім право розпорядження доходом, одержаним від їх використання, може бути обмежене або скасоване[41]. Разом з тим, якщо *«неповнолітній зловживає даним правом, використовує його на шкоду собі. Суд на підставі заяви законних представників неповнолітнього.., може обмежити неповнолітнього у праві самостійно розпоряджатися своїми доходами або позбавити його цього права»* (ч. 5 ст. 32 ЦК) [2]. Ця норма перегукується з інститутом марнотратства, який існує в законодавствах інших країн (наприклад, у французькому Цивільному кодексі) [42].

Вище наведено, що неповнолітній особі надано право *бути учасником (засновником) юридичних осіб*. Однак, в реалізації даного права можуть виникнути складнощі на яких варто зупинитися. Для

початку необхідно розглянути Закон України «Про громадські об'єднання», згідно якого *«засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які досягли 18 років»* (ч.1.ст.7) [56]. Нова редакція Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації», порівняно зі старим ЗУ «Про благодійництво та благодійні організації», не містить прямої вказівки на вік. Втім, в ч. 1. ст. 21. сказано *«членами виконавчого органу можуть бути одна або декілька осіб, які мають повну дієздатність»* [40].

Посилаючись на ЦК України, визнаємо той факт, що більшість Законів дозволяє стати учасником (засновником) юридичної особи з вісімнадцяти років. Тобто, коли особа матиме повну цивільну дієздатність. Таким чином аналіз змісту ЦК та інших законодавчих актів дає підстави стверджувати. Перелік правочинів, може бути доповнений для цієї вікової категорії. З урахуванням всіх необхідних обставин. Повна цивільна дієздатність – третій вид дієздатності. Характеризується найбільшою свободою у застосуванні і реалізації своїх прав, а також підвищеним ступенем відповідальності. У сучасному цивільному та сімейному законодавстві йдеться, що до 18 років фізичні особи вважаються неповнолітніми (у віці від 14 до 18 років), або ж малолітніми (у віці до 14 років) [43].

Повна цивільна дієздатність як правило настає з 18 років, однак є винятки. Якщо особа, яка не досягла повноліття укладе шлюб, вона має можливість отримати повну цивільну дієздатність після реєстрації такого шлюбу. Згаданий вид дієздатності може бути наданий фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і має трудові відносини з роботодавцем, і вони офіційно уклали трудовий договір. Так само, як неповнолітня особа, яка записана матір'ю або батьком дитини наділяється повною цивільною дієздатністю (ч.1. ст.

35 ЦКУ). Особі якій виповнилось шістнадцять років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю, також може набути повний обсяг цивільної дієздатності. В цьому випадку повну дієздатність вона отримає з моменту державної реєстрації її як підприємця (ч. 3. ст.35. ЦКУ).

Доволі новим явищем для цивільного законодавства України є інститут емансипації. Емансипація – поняття яке нещодавно почалось зустрічатися в обороті цивільної інтерпретації. Хоча як інститут він виник в Римській імперії більше двох тисяч років тому. Про необхідність застосування даного інституту говорив В.В. Дешко, перш за все, становлення цього інституту пов'язують зі стрімким розвитком суспільних процесів. У загальному вимірі прав емансипацію, потрібно розглядати як набуття особою цивільної дієздатності у повному обсязі. Важливо пам'ятати, емансипація не є здатністю або властивістю, що характерна самій особі. Її пов'язують з процесом набуття цих якостей відповідним суб'єктом правовідносин. У зв'язку з чим, поняття «емансипація» пов'язане з існуванням таких моментів як процедура, час та умови набуття цивільної дієздатності [45]. Таким чином застосування згаданого інституту права вплине на формування нових форм господарських відносин. Сприяє появі нових інформаційних технологій та дистанційних форм працевлаштування. Даний напрямок є особливо актуальним сьогодні в умовах, коли наша держава тримає курс на Європейську інтеграцію [44].

Предметом для дискусій нині є особливий статус особи з обмеженою дієздатністю та статус недієздатної особи. Інколи обмежену дієздатність співвідносять з частковою дієздатністю, однак така думка є хибною. Оскільки обмежена дієздатність вона, як правило стосується осіб, в яких виявлено психічні порушення, через які вони не в змозі

свідомо керувати своїми діями. Також, суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами та страждає на психічні розлади тощо. Як наслідок, такій особі мусять призначити тимчасового або постійного піклувальника. Це матиме наступні правові наслідки. В першу чергу, цікавить ознака правочиноздатності такої особи. Відповідно, після отримання статусу обмежено дієздатної особи, обсяг самостійного укладання нею правочинів, значно обмежується. Зокрема, вона в змозі самостійно здійснювати лише дрібні побутові угоди. Наприклад, угоди, які виходять за межі дрібних побутових, такі як щодо розпорядження майном, укладання договору купівлі-продажу здійснюються лише за згоди піклувальника. У випадку придбати продукти харчування у магазині особа може самостійно. Водночас, щоб продати автомобіль, їй необхідна згода піклувальника.

Більш суровий характер має статус недієздатної особи. Такий статус вона отримує за рішенням суду з часу набрання ним законної сили. Якщо з обмеженою дієздатністю зберігалась хоча би невелика автономія, то в цьому випадку, згідно із ст. 41 ЦК «недієздатні особи не мають права самостійно вчиняти будь-який правочин. Правочини від їх імені вчиняють опікуни» [2].

Яскравим прикладом є світова зірка Брітні Спірс. Її життя сповнене постійною боротьбою за свободу. В 2008 році через занепокоєння щодо її психічного здоров'я було вирішено судом призначити опікуна Джеймса Спірс. Опіка стосувалась двох частин: одна стосується її майна та фінансових справ, інша - її як особистості. З роками все частіше з вуст Брітні було чути про недобрі наміри її опікуна. Її фанатами, запущено рух #FreeBritney. Боротьба Спірс у судах викликала великий суспільний інтерес. Світові зірки й звичайні люди щоденно

почали підтримувати співачку. В 2021 році батька Брітні Спірс було позбавлено опікунства, проте історія на цьому не закінчується й сьогодні тривають розслідування.

Ця історія викликає багато запитань, водночас з правової точки зору. Оскільки за законами Каліфорнії, опікунство зазвичай застосовують до недієдатних людей, дітей і людей з когнітивними порушеннями. Тим часом співачка від початку опікунства випустила чотири альбоми та відвідала два світових тури. Таким чином, її важко віднести до недієдатних осіб. Скоріше за все, якщо її доля спіткала в Україні, та враховуючи національне законодавство, до неї було би застосовано обмежену дієдатність[46].

Підсумовуючи можна сказати, дієдатність на відміну від правоздатності не для всіх, і не для кожного. Правоздатність розглядають як абстрактну категорію, яка є природньою властивістю для всіх членів суспільства. Тоді як дієдатність – категорія, яка потребує зрілості та усвідомлення своїх дій для самостійної реалізації певних прав обов'язків. А тому обсяг можливостей у кожної людини може коливатися в залежності від вікової ознаки та від її фізичного стану.

3.2. Підстави та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Інколи виникає потреба змінити правовий статус особи. Це викликано перш за все невизначеністю правового становища особи, яка тривалий час відсутня у місці свого постійного проживання. Через що, створюються певні перешкоди до реалізації суб'єктивних прав. Цивільний процесуальний кодекс передбачає таку можливість ст. 305, ст. 306, ст.307,

ст.308 [51]. Так, з'ясуєм обставини за яких особу визнають безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Відповідно до ч.1 ст. 43 ЦКУ, «фізичну особу можна визнати судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування» [2]. Щодо наступного статусу особи, яким оголошено особу померлою. Цивільним кодексом, зазначено, таке, «особу можна вважати померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років. Та, протягом шести місяців, якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або є підстави припускати про її загибель від певного нещасного випадку» [2].

Наступні ситуації, за якими, особу можуть вважати загиблою від певного нещасного випадку або за інших обставин, є внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Таку особу вважають померлою після завершення роботи спеціальної комісії, що утворена внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця (ч.1. ст.46 ЦКУ). Визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою є наслідками встановлення обставин, судом у порядку окремого провадження. Отже, основна роль відноситься до презумпції знаходження громадянина в живих або презумпції смерті громадянина[47].

«Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців» (ч. 2. ст. 46. ЦКУ) [2].

У розрізі з сьогоднішніми подіями в нашій країні, все частіше

виникають випадки, коли у зв'язку з воєнними діями люди пропадають безвісти. На сьогодні в Україні зникло безвісти понад 26 тисяч людей. Леонід Тимченко заступник міністра внутрішніх справ, повідомляє, «зі зниклих безвісти людей понад 11 тисяч - це цивільні, і близько 15 тисяч – це військові»[48]. У відомстві працюють над удосконаленням шляхів пошуку інформації та допомоги людям, рідні яких пропали безвісти. Так, в інтеграції створено власний call-центр для родичів зниклих безвісти. В Міністерстві внутрішніх справ опублікується перевірена інформація та ведеться реєстр. Таким чином, сьогодні близько 9 тисяч сімей отримали виписки з Єдиного реєстру або зниклих безвісти за особливих обставин. Найбільший пік, пов'язаний зі зникненням людей, припадає на окупацію. Нині Херсон та багато інших міст звільнено, проте до сьогодні він пам'ятає всі жахіття минулого. Після окупації в місті було виявлено багато підвальних кімнат, які схожі на катувальні. Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець повідомив, «вперше зафіксовано факт катування дітей»[49]. В місті Херсоні було виявлено окрему камеру, де утримували неповнолітніх осіб. Доля яких, на жаль, невідома, тому визначити їх правовий статус також неможливо.

Наголосимо на ключовій особливості справ пов'язаних зі зникненням осіб, або визнаних померлими. Суд базується на юридичному припущенні смерті особи, або знаходженні особи в живих. Як правило, у заявника не може бути доказів, щодо життя чи смерті зниклої особи. У згаданих вище справах, мають право взяти участь заявники та зацікавлені особи. Однак, легального визначення, щодо цих осіб законодавством не визначено. У цьому разі потрібно керуватися загальною нормою цивільного процесу. А саме: «до суду має право звернутися будь-яка особа, яка заінтересована в зміні правового стану відсутньої особи» (ст. 4 ЦПК)[51]. Це означає, що у

заявника повинен виникнути, суб'єктивний юридичний інтерес. Визнання факту безвісно відсутньою або оголошення померлою фізичну особу, має зв'язок з наступними юридичними наслідками:

1) Право на розірвання шлюбу. Процедура проводиться у спрощеному порядку, за допомогою органів РАЦСу.

2) Право на присудження пенсії у випадку втрати годувальника (ст. 46 «Про пенсійне забезпечення»)[25].

3) Встановлення опіки над майном безвісно відсутньої особи. 4) Відкриття спадщини.

5) Право кредиторів вимагати погасити заборгованість за зобов'язаннями безвісно відсутнього громадянина; [26].

6) Припинення дії договору страхування: у разі смерті страхувальника родичам виплачується страхова виплата (договір страхування життя), або розірвання договору, у випадку несплати страхових платежів [27].

7) Юридичний інтерес учасників господарського товариства, який пов'язаний з долею корпоративних прав учасника, який помер [28].

Враховуючи положення ст. 4 ЦПК, до числа заявників можна віднести фізичних осіб, для яких є принципово важливо встановлення цих фактів [51]. Насамперед, доведення в судовому порядку факту смерті чи безвісно відсутньої особи потрібно для безпосередньої реалізації суб'єктивних або охоронюваних законом інтересів. Виходить, Закон не обмежує число заявників. Більше того, крім фізичних осіб, заявниками можуть бути юридичні особи, які мають правовий інтерес в одержанні судового рішення. Водночас, визнання особи безвісно відсутньою чи померлою, може визнаватися тільки за рішенням суду.

Реалії сьогодення свідчать про появу окремої категорії фізичних осіб, які можуть бути визнані безвісно відсутніми або померлими. У

сучасних умовах, це перш за все, представники правоохоронних та інших силових відомств. Їх можна поділити за наступними групами:

а) є ймовірність їх загибелі на полі бою або страченими в полоні. Часто через відсутність будь-яких відомостей про особу, її могли поховати в безіменних могилах, що спричинить значні складнощі при ідентифікації особи в майбутньому;

б) особи, які вірогідно знаходяться у полоні;

в) є ймовірність їх переходу на бік ворога або втечі із зони проведення ООС або території іншого збройного конфлікту [50].

Як зазначено раніше, для оголошення фізичної особи померлою або визнання її безвісно відсутньою, законодавством передбачається судовий порядок. Це відбувається шляхом встановлення фактів у порядку окремого провадження. Перш, за все окреме провадження – це вид неповного цивільного судочинства. Безпосередньо ним розглядаються справи пов'язані з підтвердженням або спростуванням певних юридичних фактів, які прямо впливають на результат здійснення суб'єктивних прав та обов'язків.

На сьогодні актуально дослідити ситуацію справ, про визнання зниклих безвісти та визнаних померлими осіб, судами Херсонської області. Враховуючи, що лівобережна Херсонщина під окупацію та правий під постійними обстрілами нашого ворога, діяльність судів значно обмежена. Підсудність деяких судів Херсонщини змінилась у зв'язку із ризиком витоку інформації та загрозою життів працівників суду. На нашу думку, використання Єдиного державного реєстру судових рішень зміг би розкрити реальне становище судів даного регіону. Однак, в процесі збирання даних ми стикнулись з проблемою, яка не дозволила здійснити повноцінний аналіз справ. Оскільки, починаючи з 24 лютого 2022 внаслідок зміни підсудності, тисячі судових справ змінили своє

перебування та мали бути зареєстровані за іншими адресами судів. Водночас не всі справи були зареєстровані та знаходяться у відкритому доступі. Разом с тим, автоматизована система збирання, захисту та пошуку електронних копій судових рішень – Єдиний державний реєстр судових рішень, обмежив доступ до деяких рішень. В тім, деяка частина справ у відкритому доступі та можемо дослідити. Так, нижче наведено таблицю справ пов'язаних з визнанням факту зниклих безвісти або визнання померлими осіб.

Статистичні дані з ЄДРСР щодо кількості та результатів звернення до суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в період 2022-2024 рр.			
Суд	Категорія справи	Дата набрання законної сили	Результат
Херсонський міський суд	№ 766/3659/21	10.03.2022	Задоволено
	№ 766/11292/23	04.12.2023	В провадженні
	№ 766/12152/23	29.01.2024	В провадженні
	№ 766/4337/23	06.11.2023	Задоволено
	№ 766/10091/23	13.11.2023	Задоволено
	№ 662/2384/21	28.01.2022	Задоволено
	№ 766/25243/21	04.01.2022	Задоволено

	№ 766/25243/21 Конец форми		
Нововоронцовський районний суд	№ 658/4418/21	25.02.2022	Задоволено
	№ 658/3997/21	16.02.2022	Задоволено
	№ 177/1246/23	19.01.2024	Задоволено
	№ 522/17904/23 Конец форми	07.03.2024	Не задоволено
	№ 954/1007/23	18.03.2024	Не задоволено
Великоолександрівський районний суд, Апеляційний суд.	Відомості відсутні		

Визначено, що в період 2022-2024 рр., найбільше справ було розглянуто Херсонським міським судом. Застій спостерігаємо в період з квітня 2022 року по червень 2023. Вважаємо, це спричинено відтермінуванням початку відновлення роботи судів та зміною підсудності деяких судів. Так, на сьогодні в Херсонській області працюють 4 суди [21]. Отже можемо зробити висновок, що цей період для судів Херсонського регіону є найважчим. Судова система не була готова до таких різких змін.

В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права, а повноваження судів, що здійснюють правосуддя тим паче. Водночас не

має доступу до справ, які знаходяться на окупованій частині Херсонщини. Тоді як, скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Втім Цивільний процесуальний кодекс не містить спеціальних правил розгляду справ в умовах воєнного стану. Це свідчить, про те, що суди повинні працювати в штатному режимі та розглядати справи за загальними правилами. Однак, дослідження показало, більшість судів змінили підсудність, а ті суди, які відновили свою роботу працюють під постійними обстрілами «в особливому» режимі та час від час зупиняють свою роботу.

Таким чином, довгострокова відсутність особи завжди матиме відбиток на відносинах, учасником яких вона була. І не завжди це буде позитивне відображення. Оскільки невизначеність статусу зниклої особи породжує негативні наслідки для інших учасників відносин. Тому національним та міжнародним законодавством зазначено, що кожен має право на захист своїх інтересів. Відтак метою сучасного розвитку є утвердження прав людини і громадянина та забезпечення необхідних умов для їх реалізації.

ВИСНОВКИ

Цивільні правовідносини виникають та існують між людьми досить давно. Формування інституту правоздатності та дієздатності фізичної особи як суб'єкта права починається з Давнього Риму, але нормативного закріплення терміну фізична особа відбулось нещодавно. Сучасна правова система України для позначення людини як учасника цивільних відносин, застосовує поняття «фізична особа», яке охоплює не лише громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства. Передумовою цьому став принцип рівності. За яким усі учасники цивільного права є рівноправними.

Суб'єктивне цивільне право надає реальну можливість суб'єкту цивільних правовідносин шляхом наділення прав та обов'язків досягти того правового результату, який би задовольнив його власний інтерес. Аби реалізувати суб'єктивне право та юридичні обов'язки особа повинна вступити в конкретні правовідносини. Бути учасником правовідносин означає мати правосуб'єктність. Вона включає в себе правоздатність,

дієздатність та деліктоздатність. Саме ці елементи впливають на правову спроможність особи набути права, реалізувати їх та нести відповідальність в разі порушення зобов'язання.

Правоздатність є природньою властивістю індивіда, яка виникає з народження та припиняється з біологічною смертю. З народженням Конституція наділяє особу невід'ємними правами, які є невідчужуваними, непорушними, а головне усі люди є рівними у здійсненні своїх прав. Так само Конституцією проголошено основні принципи завдяки яким, фізична особа може реалізувати своє право. Це: а) рівність правоздатності фізичних осіб, б) невідчужуваність; в) неможливість її обмеження, окрім як у випадках та порядку, передбачених законом. Дані принципи надають чіткості та зрозумілості законодавства. Як основні засади вони сконцентровано відображають найсуттєвіші риси правоздатності, які знайшли своє відображення у положеннях Конституції та інших нормативно-правових актах.

Правове положення фізичної особи у цивільних правовідносинах розглядається через дієздатність. На відміну від правоздатності, дієздатність виникає з певного віку та за певних обставин. Отже, якщо правоздатність – це можливість мати права, то дієздатність – можливість фактично їх реалізувати. Від обсягу дієздатності залежить наступна реалізація права. Це означає, що дієздатність є трьох видів: часткова (до 14 років), неповна (14-18), повна (18). Також обсяг дієздатності залежить від психологічного стану особи. Виходячи з цього особа може бути повністю недієздатною або мати обмежену дієздатність. Так, стосовно останнього, в роботі був наведений приклад однієї зі світових зірок, жінка, яка багато років бореться за свою свободу. Таким чином визначено, який обсяг прав мають такі особи і чим відрізняються від інших категорій людей.

Невизначеність правового становища особи також створює певні перешкоди щодо реалізації суб'єктивних прав. Зокрема, сьогодні наявна тенденція зникнення людей без будь-яких відомостей про можливе їх перебування. Цивільним процесуальним кодексом передбачено, що змінити правовий статус особи можна в порядку окремого провадження. Водночас основна роль відноситься до презумпції знаходження громадянина в живих або презумпції смерті громадянина. Суд виносить рішення виходячи з обставин, які передували цьому. Так, Цивільним кодексом України зазначено, що особу можна вважати померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років. Та, якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель, – протягом шести місяців.

Нині в Україні зникнення осіб пов'язане, в першу чергу, з війною та бойовими діями. Під постійними обстрілами та за відсутності зв'язку, дізнатися про долю людей майже не можливо. Також доступ до інформації ускладнює той факт, що деякі території півдня та на сході до сих пір під окупацією. Так визначено нову категорію фізичних осіб, які частіше за все стають безвісно відсутніми або померлими. Це є представники правоохоронних та інших силових відомств, яких ймовірно тримають в полоні, полягли на полі бою, або перейшли на бік ворога чи навіть втекли із зони проведення ООН.

Втім держава активно створює нові можливості та працює над удосконаленням шляхів пошуку інформації та допомоги людям, рідні яких пропали безвісти. Так, в Мінреінтеграції створено власний call-центр для родичів зниклих безвісти. В Міністерстві внутрішніх справ опублікується перевірена інформація та йдеться реєстр. Таким чином, близько 9 тисяч сімей отримали виписки з Єдиного реєстру або зниклих безвісти за особливих

обставин. В роботі проведено аналіз діяльності судів на території Херсонської області, та визначено, до якого суду найчастіше звертались з проханням визнати правовий статус особи. Враховуючи небезпеку регіону діяльність судів значно обмежують обстріли та військові дії. Так, більша частина судів змінили свою підсудність або працюють в «особливому» режимі. Отже, невизначеність статусу особи завжди породжуватиме негативні наслідки для інших учасників відносин. Тому національним та міжнародним законодавством зазначено, що кожен має право на захист своїх інтересів. Відтак метою сучасного розвитку є утвердження прав людини і громадянина та забезпечення необхідних умов для їх реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1996. – № 30. – с. 141.
2. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.02.2024)
3. Стефанчук М. О. До питання історико-правового розвитку категорії «фізична особа» / М. О. Стефанчук // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. - 2016. - № 2. - С. 112-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2016_2_13.
4. Основи римського приватного права: підруч. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко, та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. — Х. : Право, 2008. — 224 с.
5. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 304 с.
6. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. — К. Істина, 2005. — 312 с.
7. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб`єктивних цивільних прав. 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - К., 2006. - С.11.
8. Коняхін Д. А. Цивільна правосуб`єктність фізичних осіб. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 298-299.

9. Костюк В. Л. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 14.

10. Надьон В.В. Деякі аспекти визначення правоздатності в цивільному праві /В.В. Надьон// Теорія і практика правознавства. – Вип.1(5)/ 2014 – С.4 – 9.

11. Нечитайло Т.О., Луць В.В. Поняття цивільної правосуб'єктності та її елементів. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8996/1/962-Article%20Text-1925-1-10-20191025%20%281%29.p>

12. Цивільне право України: загальна частина: підручник / [С.М. Бервено та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика; М-во освіти і науки України, КНУТШ. – 3-тє вид, переробл. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 973 с.

13. В.М. Стратонов, В.О. Рибалко, Ж.В. Симонішина. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів за законодавством України та інших країн. *Наукові записки. Серія: Право | СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА, АДВОКАТУРА*. 2023. Вип. 15. С.142-148. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/350>

14. Колодій А. М. Принципи права України. К., 1998. .

15. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 2020. 143 с.

16. Правоздатність громадян - *Офіційний сайт Бурштинської міської ради*. URL: <https://burshtyn-rada.if.gov.ua/novyny/pravozdatnist-gromadyan/>

17. Федорончук А. В. Обмеження прав і свобод людини в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану в Україні: порівняльно-правовий аспект. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/940/6/19636-1?inline=1>
18. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.02.2024)
19. Олійник А. Правове регулювання обмеження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. *The world of science and innovation : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (1–3 липня 2021 г.)*. Лондон, Великобританія, 2021. С. 249–255.
20. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 15.02.2024)
21. ВРП відновила роботу Херсонського міського суду. *Вища рада правосуддя*. URL : <https://hcj.gov.ua/news/vrp-vidnovyla-robotu-hersonskogo-miskogo-sudu> (дата звернення: 15.03.2024)
22. Талдикін О.В. Тестаментоздатність у структурі правосуб'єктності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції Спецвипуск, ч.2, 2017. С. 13-15*. URL: <file:///C:/Users/pc/Downloads/Telegram%20Desktop/5.pdf>
23. Домбровська О. Зміст конституційного правана життя людини та громадянина // *Право України* - 2002. - №5. - С.37 - 41.
24. Jobbagyi Gábor. *A méhmagzat életjoga*. – Budapest, 1994. – 113 о.
25. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII.

Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1788-12> (дата звернення: 15.03.2024)

26. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 № 1255-IV *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1255-15> (дата звернення: 15.03.2024)

27. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1909-20/conv> (дата звернення: 15.03.2024)

28. Ірина Низька. Підприємство у спадок: особливості спадкування корпоративних прав. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична Газета online»* №6.

29. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.02.2024)

30. Мерник А.М. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал* № 11, 2022. URL: http://lsey.org.ua/11_2022/7.pdf

31. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.03.2024)

32. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.03.2024)

33. Рубанчук Г. С. Недолік цивільної дієздатності фізичної особи: поняття, види. *Вісник Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* 2014. ПРАВО Вип. 26. с.154-161.
34. Мазур О.С. Цивільне право України: Навч. пос. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
35. Форманюк В.І. Вік як умова правосуб'єктності. *Часопис цивілістики. Науковопрактичний журнал*. 2013. Випуск 14. С. 55–5.
36. Дербакова Ю.А. Неповнолітні (малолітні) як суб'єкти авторських правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 53. С. 191–196.
37. Вишновецька С. В. Правосуб'єктність фізичних осіб у міжнародному приватному праві. *Вісник Національного авіаційного університету*. УДК 349.23/24. Ст. 363-365. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/18436/1/Вишновецька%20С.В.,%20Козарь%20К.І.Правосуб%27єктність%20фізичних%20осіб.pdf>
38. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІ. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 15.03.2024)
39. Щербина Б.С. Реалізація абсолютних особистих немайнових прав фізичних осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Випуск 49, том 1. С.164–168.
40. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5073-17> (дата звернення: 17.03.2024)

41. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах / Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С. Довгерт, проф. Н.С. Кузнєцова. Київ: Юстініан, 2005. 680 с.

42. Коментар: Стаття 32. Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. *Юрисконсульт. Народний правовий портал.* URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/393-32.html> (дата звернення: 04.03.2024)

43. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

44. Дешко В.В. Інститут емансипації: особливості національного правового регулювання та досвід країн ЄС. *Молодий вчений.* 2019. № 11 (75). С.16-18.

45. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: автореф. Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 39 с.

46. «Вона стрибає від радості». Суд остаточно відсторонив батька Брітні Спірс від опікунства - *BBC News Україна.* URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58708025>

47. Шиманович О.М. Процесуальні особливості розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.* Серія «Юридичні науки». 2010. № 1. С. 85–93

48. Скільки людей в Україні вважаються зниклими безвісти: страшні цифри. *ТСН.* URL: <https://tsn.ua/amp/ukrayina/skilki-lyudey-v-ukrayini-vvazhayutsya-zniklimi-bezvisti-strashni-cifri-2424037.html>

49. У Херсоні виявили «дитячу камеру» в катівні – омбудсмен Лубінець. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-herson-dytyacha-kamera-v-kativni-ombudsmen/32176417.html>
50. Кличков А. О. Окремі аспекти врегулювання правового статусу безвісно зниклих осіб у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 166–172.
51. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 15.03.2024)
52. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт від 16.12.1966. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043 (дата звернення: 16.03.2024)
53. Цивільний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18.07.1963 № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1540-06> (дата звернення: 28.02.2024)
54. Н.В. Павловська. Особливості та значення деліктоздатності у суб'єктів адміністративно-правових відносин. *Наукові записки. Серія: Право | SCIENTIFIC NOTES. SERIES: LAW*. С. 318-321. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/315/320>
55. В. Л. Костюк. Трудова деліктоздатність і правопорушення: деякі аспекти співвідношення. *Наукові записки. Том 77. Юридичні науки*. С. 69-72. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d95089c-d890-48bf-8794-74fd014a217d/content>
56. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Офіційний вебпортал парламенту України* URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 17.03.2024)

57. Загальна теорія права : підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. – Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/123456789/17200>

58. Havlovska A.O., Stratonov V, Pavlish P. Historical haracteristic of mergenary aktivtitles as form of private military companies activity. Archives of Criminology and Forensic Sciences Scientific Journal. № 2(4) 2021. P.35-43 ISSN 2709–099X e-ISSN 2709–1007 <https://archive-criminology.com.ua/index.php/journal/issue/view/4>